

**Doğumunun 100. Yıl Dönümünde
Mutasavvıf Bir General
SADETTİN EVRİN
(1897 - 1980)**

Mustafa KARA*

Giriş

Bilindiği gibi Osmanlı Devletinde din ile sosyal hayat bir bütünlük arz ediyordu. Bu "bütünlük" Tanzimat'tan sonra kısmen bozulduysa da gelenek, hayatiyetini sürdürmeye devam etti. Mektep-medrese tartışmaları, mutlakiyet-meşrutiyet münakaşaları, Batıcılık-Türkçülük münazaraları köklü değişiklikler meydana getiremedi. Ancak Cumhuriyet döneminde farklı gelişmeler oldu. Bir diğer ifade ile yaklaşık bir asırdır tartışılan pek çok konuya nokta konuldu. Şüphesiz bunlardan biri de Tasavvuf ve Tarikatlar dünyasıdır. Uzun zamandır, özellikle 1908'den sonra çok sert bir şekilde tartışılan bu konuya 1925 yılında, tekke ve zaviyelerin kapatılması, tarikatların yasaklanmasıyla farklı bir çerçeve çizildi.

O güne kadar bir paşanın derviş olması çok tabii ve sıradan bir olay iken 1925'ten sonra "olağanüstü" bir hâle dönüştü. Osmanlı döneminde yetişen ve toplumun tabii bir özelliği olarak derviş olan pek çok insan bir gecede "suçlu" durumuna düştü, din ve gönül hayatına yön veren müesseseler tarihe karıştı. Şeyh Sait olayı ile uzaktan yakından ilgisi olmayan, hatta Ankara devrimleriyle menfi anlamda hiçbir ilişkisi bulunmayan pek çok gönül adamının eli kolu ve dili bağlandı. Konuşamaz, söyleyemez, anlatamaz oldu.

Hacı Bayram-ı Veli'nin nutku tutuldu, Yunus'un âdeta meşalesi söndü, Mevlana'nın *Mesnevisi* tükendi. Tasavvuf dünyasında derin bir sessizlik hâkim oldu. Bu durum yaklaşık çeyrek asır böyle devam etti. 50'li yıllar yaklaşırken bazı kıpırdanışlar görüldü. Dinî eser

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

yazma ve neşretme faaliyetleri başladı. Bu eserleri yazarların bir kısmı da emekli askerdi. Genelde dinî eserlerle topluma bilgi sunan askerler olduğu gibi tasavvufî konulara eğilen askerler de vardı. Çünkü onlar gençlik dönemlerinde bu neşveyi tanımışlardı.

Burada size tanıtmak istediğim general İstanbul Yahya Efendi Dergâhı şeyhi Hasan Hayri Efendi'den feyz, Mevlevî Ahmet Remzi Akyürek'ten ilham alan ve generallikten başka Diyanet İşleri Başkan yardımcılığına kadar yükselen Sadettin Evrin'dir.

1897 yılında İstanbul'da doğan 1956'da tümgenerallikten emekli olan 1960-61 ders yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünde Mukayeseli Dinler Tarihi dersini okutan Sadettin Evrin, 9 Mart 1961'de Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanununun hazırlanmasında ve çeşitli ilmî meselelerde ihtisasından faydalanmak üzere Başkanlıkta görevlendirilmiş, 17.4.1961'de Diyanet İşleri Başkan yardımcılığına atanmış 6.4.1964'de ise müşavere ve Dinî Eserler İnceleme Kurulu üyeliğine tayin edilmiş, bu görevi 7.10.1964 tarihine kadar devam etmiştir. 13.10.1965'te tekrar emekli olan Evrin, 1980'de vefat etmiştir.

Eserleri:

1. *Müsbet Maneviyat Etüdleri* (İki cild halinde hazırlanan bu eser biri giriş olmak üzere sekiz kitap yaklaşık 900 sayfa olarak yayınlanmıştır.) 1954-1956.
2. *Dinlerarası Müsterek Bir Söz: Allah Bizimle*, DİB Yay., Ank. 1961.
3. *Radyoda Dinî ve Ahlâkî Konuşmalar*, Ank. 1961.
4. *Kur'an-ı Kerim Açıklamaları* (Fatiha ve Bakara Sureleri) Ank. 1962.
5. *Kur'an Bilgisi*, I- II, Ank. 1971; III, 1973.
6. *İsa*, (İslâmiyet Nazarında) DİB Yay., Ank. 1963.

Dinî hayatla ilgili aktüel tartışmalara daha çok *Radyoda Dinî ve Ahlâkî Konuşmalar* isimli eserinde girmiştir. Bu eserde 40 adet konuşmanın metni var. Bazı başlıklar şöyle: "27 Mayıs 1960'ı Takip Eden Günler, Dinde Reform Hakkında, Laiklik ve Dindarlık, Müslümanlık Yurtta Sulh Cihanda Sulh Dinîdir, İktisat ve Faiz, Millî Hakimiyet ve Din, Dindarlık ve Toplum, Dinî Zihniyet".

Burada özellikle *Müsbet Maneviyat Etüdleri* adlı eser üzerinde durulacak, yazarının dinî-tasavvufî düşünceleri aktarılmaya çalışılacaktır.

Her kitap fatiha suresinin bir ayetinin tefsiri olarak düşünülmüş ve her kitapta 14 terim ve konu ele alınmış böylece iki cildte toplam 98 terim ve konu işlenmiştir.

Değişik bir deneme olan bu tasnifin dökümü şöyle:

BİRİNCİ CİLDİN İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

- A - Dinî şuurda tekâmül
C - İslâmiyet
E - Huccet ve beyyine
G - Livâ-ül-hamd

- B - Kudüs ve Cenevredeki gayeler
D - Fetih
F - Kur'an'ın özelliği

BİRİNCİ BÖLÜM

İTİKAT

Açış

Kısım I - Meknuziyet:

- 1 - Küllî varlık
3 - Küllî Hendese
5 - Küllî Hayat
7 - Küllî Zaman

- 2 - Küllî Heyet
4 - Küllî Devri daim
6 - Küllî Kitap

Kısım II - Ulviyet:

- 8 - Tanrısal Nur
10 - Tanrısal Duyuma, görme ve emirler
12 - Tanrısal İrade
14 - Tanrıya niyabet

- 9 - Tanrısal Tecelliler
11 - Tanrısal Yaratma
13 - Tanrısal Prensip

İKİNCİ BÖLÜM

ONTOLOJİ

Açış

Kısım I - Madde ve hayatın mesnetleri:

- 15 - Atom enerjisinde
17 - Kozmoloji'de
19 - Tabii tarihte
21 - Psikorizyoloji'de

- 16 - Elektron âleminde
18 - Kozmogoni'de
20 - Kozmobioloji'de

Kısım II - Ruhun kademeleri:

- 22 - Cin
24 - Hads
26 - İnsanın ataları
28 - Medenî ilerleyiş ve dinî yüceliş

- 23 - Şeytan
25 - Vahy
27 - Âdem ve Nuh

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖBÜR DÜNYA

Açış

Kısım I - Mazinin istikbale devri:

- 29 - Bünye veraseti (Kalıtım)
31 - İlim veraseti

- 30 - Karakter ve ruh veraseti
32 - Haşir

33 – Berzah âlemi

34 – Din sahasında istikbalin alâmetleri

35 – Din dışında istikbalin alâmetleri

Kısım II – Mazinin istikbalde yaşanışı:

36 – Ba's (yeniden hayata geliş)

37 – İctimaî şartların içyüzü

38 – Güneş manzumesinde inkılâp

39 – Kıyamette âfâkî şartlar

40 – Kıyamette enfüsî şartlar

41 – Cennetin coğrafyası

42 – Cehennem coğrafyası

İKİNCİ CİLDİN İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEZHEP

Açış

Kısım I – (Allahın kulu) olanlar:

43 – İctihat

44 – Abdest ve namaz

45 – Cami

46 – Oruç

47 – Hac

48 – Kurban

49 – Zekât

Kısım II- (Allah bizimle) diyenlere:

50 – Aile

51 – Örtünme ve sünnet olma

52 – Asrî yaşayış

53 – Yiyecekte, içecekte, oyunda ve güzel sanatlarda takayyüd

54 – Faiz

55 – Dinin vasiliği

56 – Şeriat ve kanun

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZİHNİYETTE TEKÂMÜL

Açış

Kısım I - Realiyete intibak:

57 – Akıl ve din

58 – İlim ve din

59 – Tabiat ve din

60 – Fen ve din

61 – Dil ve din

62 – Cemiyet ve din

63 – Medeniyet ve din

Kısım II - İdeale irtibat:

64 – Dinî seciye

65 – Dinî şiar

66 – Dinî metanet

67 – Dinî alâka

68 – Dinî müsamaha

69 – Dinî hayat

70 – Dinî sosyalizm

ALTINCI BÖLÜM TASAVVUF

Açış

Kısım I - Öz etüdü

71 – En güzel manevi kıvam	72 – Allah sevgisi
73 – Mürşit	74 – Dervişlik
75 – Tarikat	76 – Nefsi tezkiye
77 – Ruhü tasfiye	

Kısım II - İstifa:

78 – Allaha yakınlık	79 – Ermek
80 – "Baba-oğul" mecazı	81 – Mertebeler
82 – Ledün ilmi	83 – Teceddüt tarihi
84 – Kandiller	

YEDİNCİ BÖLÜM GENEL İNTİBAH

Açış

Kısım I - Nifak ve fesatlardan dönüm:

85 – Eski dini otoritelerde	86 – Ahlâkta
87 – Filimde, neşriyatta ve yönetimde	88 – İktisat âleminde
89 – İdarî ve ictimâî sahada	90 – Siyasette ve harpte
91 – Tarih tekerrürlerinde	

Kısım II- Din ayrılıklarından dönüm:

92 – Musevîlikte	93 – Brahmanizmde
94 – Mecûsilikte	95 – Sabîî ve şinto mezhepleriyle Tao
dini ve Konfüçyüs mezhebinde
96 – Budizmde	97 – Hıristiyanlıkta
98 – Din birliğinde	

Bütün bu terimler işlenirken temel kaynak olarak Kur'an alınmış konu ile ilgili pek çok ayet bazen doğrudan bazen dolaylı bazen de hurufî kültürüne kadar uzanan yorumlarla konuya dahil edilmiştir. Eserin genişletilmiş ikinci baskısının *Kur'an Bilgisi* adıyla basılmış olması da bu temel kaynağa işaret etmektedir. Hadis kitapları, Doğu ve Batı kültüründen yapılan tercümelerden başka diğer kutsal kitaplar da başvuru kaynakları arasındadır. Yunus Emre, İbrahim Tennurî, İbrahim Hakkı ve Abdülaziz Mecdi Tolun'dan Enis Behic Koryürek'in *Varidat-ı Süleyman*'ına kadar geniş bir edebiyat kültüründen de istifade eden Evrin'in temel bakış açısının Mevlana ve İbn Arabî'den etkilendiğini söylemek mümkündür.

Yazarın "ilk mürşidim" diye bize tanıttığı şahıs, Nakşibendî Hasan Hayri Efendi'dir.

Hasan Hayri Efendi, Beşiktaş Yahya Efendi Dergâhı şeyhi, Evrin'in de zaman zaman atıfta bulunduğu *Miftahu'l-Kulûb* isimli eserin yazarı M. Nuri Şemseddin Efendi'nin (ö. 1866) torunu ve dedesinden sonra aynı dergâhın şeyhidir.

Sadettin Evrin'in "üstadım" diye tanıttığı ikinci sima ise Mevlevî Ahmet Remzî Dede'dir (öl. Kayseri, 1944).

İstifade ettiği gönül adamlarından biri de Sünbülüyye'ye mensup Mustafa Celâleddin (Biricik)'dir (ö. 1950).

Son olarak Üsküdar Mevlevihanesi'nde postnişin olarak hizmet veren Ahmet Remzî (Akyürek)'in 18.08.1930 tarihli şiiri de Evrin için yazılmıştır. Tasavvuf kültüründe genel çizgi müridin mürşidi için şiir yazmasıdır. Burada durum tam aksidir.

M. Sadeddîn Evrin İçin

*Bir zaman gütmez gözümden rây-ı handânın senin
Çıkmadı çıkmaz gönülden hubb-i irfânın senin*

*Lutf-ı bî-pâyân-ı Mevlânâ'ya tevdî eyledim
Şüphe etmek hayrdır encâm ü pâyânın senin*

*Sende Şeyh-i Ekber'in tavrı tecellî etmede
Bak Fütûhât ü Füsûs'ı okşar iz'ânın senin*

*Nâil-i âmâl-i aşk olmak mukarrerdir sana
Maksad-ı aksâya isâl eyler ikânın senin*

*(Der tarikat her çi pîş-i sâlik âyed hayr-ı üst)
Mısra'ı fehvâsıdır hep rehber-i şânın senin*

*Meslek-i pâkizeniz merdâne savletdir hemân
Her tecellîye göğüs germektir îmânın senin*

*İnkıyâd etmek zamânı gelse "fe'mşû" emrine
Menkib-i arzı dolaşsın pây-ı cevânın senin*

*Mahv-ı hestî eyleyüp yoklukda varlık var edüp
Fark-ı ba'de'l-cem'de görmesün muhibbânın senin*

*Şark ü garba er verir bir gün gelir bir gün doğar
Neşr-i feyz eyler cihâna nât-ı vicdânın senin*

18.8.1930

Kitap 1950'li yıllarda yayınlandıysa da hazırlıkların çok önce yapıldığı anlaşılmaktadır. Mürşid konusu incelenirken Bergson'un *Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı* adlı eserinden tercüme edilen kısım için "Bu bölüm Mehmet Ali Aynî (öl. 1945) tarafından bu kitap için tercüme edilmiştir" ifadesi bunun belgesidir. Eserin 2. baskısının Diyanet yayınları arasında çıkmasına karar verilmişse de -muhtemelen görüş ayrılıklarından dolayı- bu gerçekleşmemiştir¹.

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında çıkan eserlerinin sonuna şöyle bir not düşülmesi gereği hissedilmiştir: Bu kitabın ilmî sorumluluğu hazırlayıcısına aittir². Şu husus da ilâve edilmelidir ki, Evrin'in eserleriyle Diyanet Yayınları'na tasavvuf kültürü de dahil olmuştur. Çünkü Diyanet 1925'ten beri bu kültürün uzağında durmuştur.

Yukarıda sıralanan "İçindekiler" dökümünden de anlaşılacağı gibi eserin VII. kitabı tasavvufî konulara ayrılmıştır. On dört konu başlığı ile tasavvufî meseleler ele alınmış yer yer yeni yorum ve sentezler yapılmıştır.

Müsbet Maneviyat Etüdleri'nin ilk cümleleri şöyle:

"...Bu kitap Kur'an'ın daha evvelki mukaddes kitaplardan farklı olarak ilmin inkişafına temaslarını, değişen ictimâî şartlara refakatini, istikbaldeki tarihî hadiselerle şumulünü diğer dinlere ve bütün milletlere hitabını açıklamak maksadıyla yazılmıştır. İslâmiyetin şeriat, tarikat, hakikat, marifet denilen içiçe dört olgunluk sahasını vasatındaki görüş zaviyesiyle arz etmiştir. (I. Önsöz)

Eserin temel örgüsünün Fatıha (el-Hamd) suresinden hareketle ortaya konmasının sebebi Kur'an'ın bir anlamda bu surenin tefsiri olmasındandır. Yazar hamd kelimesi ile Livaü'l-hamd arasında ilişki kurarak meseleyi temellendirmeye çalışıyor :

"Bütün Kurân, yukarıda belirtildiği üzere, Fâtihanın tefsiri yerindedir. Bu sûre ise, ilk başlangıç kelimesi olan (Elhamdü) nün mazmunundan çıkar. Bundan dolayı bu sûreye (Elhamd) suresi denildiği gibi hamdin hakikatini idrak edenlerin başardıkları fikir hareketleri de Kur'ân'ın ruhunu gönüllere sindirmiştir. Evveliyatı tarihte ve nihayeti kıyamette olan ve (Mahşer) denilen ırklar ve milletler arası karşıma ve kaynaşmada hazreti Muhammed'in (Liva-ül-hamd) "övgü sancağı" altına toplanmak. işte (hamd)ın zevkine erenlerce (tekbir) ve (tevhid) yollarile sağlanmışdır. Bayram namazlarında ve Kur'ân'ın hatminde:

(Allahu ekber, Allahu ekber. Lâilaha illahlahu vallahu ekber. Allahu ekber ve lillahi'l-hamd)

diye tekrar edilen sözler (Liva-ül-hamd) in altına toplanışın bir ifadesidir.

1 *Diyanet Dergisi*, 1961, s. 269.

2 Evrin, *Allah Bizimle*, s. 120

Bu mâneviyat sancağı üç bölümlü olup Hıristiyanların gonfalon denilen üç bölümlü kilise bayrakları gibi uçları yere sarkık değil, arza müncezip değildir. Çünkü, mânevî-siyasi bir nüfuza delâlet etmez; kalblerden Tanrı'ya yükselir. Üzerinde (tekbir) yani (Allahu ekber) "Allah en uludur", sözü bulunan bölüm: dinin genel çerçevesi demek olan şeriatı belirtir. Üzerinde (tevhit) yani (Lâ ilahe illallah) "Allahtan başka yoktur tapacak" sözü bulunan bölüm de: insana hâkîm olan izafliklerden kurtulma yolu tarikatın vird ve işaretidir. Üzerinde (hamd) yani (el-hamdü lillahi Rabbi'l-'âlemîn) "her övgü, bütün âlemin sahib ve mürebbisi olan Allah'a aittir" sözü bulunan bölüm ise, ma'rifet denilen, Allah'ı bilmeyi remzeder ki, din ve tasavvuf felsefesinin müntehâsını teşkil eder; kalbî ve sırrî bir biliştir. İlimle şuurda birleşirse itikad halinde tedvin olunur.

Bu üç konunun ölçülü bir surette işlendiği kumaş, Tanrı'nın 99 isminden dokunmuş (hakikat) dir ki, Türkçede gerçek mânasına alelâde kullanıldığı gibi değil, Hak Tanrı'ya ermek, ve onda yaşamağı ifade eder. Mevcudatı Tanrı'nın isim ve sıfatlarının birer tecellisi ve ruhunu Tanrı'nın zatına ulaşacak tanrısal bir vedia bilen bir zihniyettir.

Bu olgunluğu hazmetmeden, yalnız okuduğu ve bellediği şeylerle (şeriat) hakkında iddialılığa bulunmak, tarih boyunca dine en büyük zararlar getirmiştir. Bir evvelki dinin sonrakine düşmanlaşması ve mezhep mücadeleleri aynı serkeşliktendir.

(Tarikat)e gelince: onda tevazu ve mahviyetten başka bir şey görülmemesi ve hele (şeriat) hakkında taassuba alet olmaması lâzım gelir. Çünkü: (tarikat) öğretenlerin, (hakikat)i kendilerine hal etmiş olmaları iktiza eder. (Ma'rifet) ise, yine (hakikat)le gönül dolmadıktan sonra izah edilemez. Aksi takdirde, ya hataya sapılır, veyahut zan ve ihtimal sisleri içinde bocalanır.

İşte İslâmiyeti bu teşevvüşlerden mümkün olduğu kadar korumak üzere, (Hulefayı raşidin) denilen dört büyük zattan sonra, Peygamberin izinden aynı şu'leyi her asırda ışılatan ve yukarıda yazılı esas dahilinde İslâm âlemine intişar eden hidayetler, yarın kıyamet toplantısında Hazreti Muhammed'in Tanrı'dan şefaet talebini tezammüm eden böyle birer sancak mahiyetini alacaktır.

Ruhları Tanrı'ya ulaşmak bahtıyarlığına nail olan mümtaz insanların her dinde birbirine az çok benzeyen ifadelerle anlattığı ve bütün dünya münevverleri tarafından nazarî olarak bir fikir edinilen (hakikat) önünde, hurafelerle yoğurulmuş, başka başka kalıplanmış inançları ve merasimi ihtiva eden çeşitli şeriatlerin artık diz çökmesi icap ederse de, ömür boyunca emeklerle kazanılan hürmet ve itibarı, süslü din kisvelerini, rütbe ve nişanlarını din memurlarına bıraktırmak pek kolay bir iş değildir. Fakat, zamanımızda bütün milletlerin gelenek sınırları yıkılmakta; içtimai ve siyasi hayat, milletleri maziden çok ayrı bir medeniyette birleştirmek yoluna girmektedir. Mâneviyat sahasının da bu muazzam tesirden bigâne kalması imkânsızdır.

Şimdiye kadar temsilî olarak dile getirilen (hakikat)i Kur'an'ın ilme refakatle sarihleştirmek imkânının husule gelmesi, (Livau'l-hamd)e ikinci bir

görünüm tarzı vermiştir: Yağmur damlacıkları üzerinde güneş ziyasının yedi renge ayrılmasından (alâim-i-sema) denilen göksel tâk teşekkül ettiği gibi, (Fatiha) suresinin yedi âyeti delâletile, Kur'an âyetlerinin yedi esas grupta renklenen ışıkları, asrımızın ilmî atmosferi üzerinde onu daha bâriz ve kesin olarak tezahür ettirmektedir.

İşte onun rüyet sahasına (giriş)i burada bitirirken, ilerideki intıbalarını hakkile ifade etmek mecburiyeti ve bu işin azameti karşısında risalet sahibi (Salallahü aleyhi vessellem)in ruhaniyetinden istimdat ederim. Onun hizmetinde ve yolunda bulunmayı müyesser eden Rabbime sonsuz şükürler ederim.

Şimdi Onun tasavvuf kültürünün dünü, bugünü ve yarını ile ilgili görüşlerine, tasavvufî düşüncenin fonksiyonlarına ve insan düşüncesine sunduğu imkânlar konusundaki yorumlarına on iki başlık altında bakabiliriz:

1. Gönül Terbiyesi

Sadettin Evrin'in tasavvuf dünyasında ruh ve şuur beraber eğitilmelidir. Sadece ruhun yükselişi kişiyi meczub hale getirir. Gıda ve şehvî arzuların tatmini insanın hads= sezgi gücünü kör ettiği gibi muhayyilenin vesvese ile dolması da keşif ve kerameti önler. Nefsinin elinden hürriyetini alan insanlara akıl, balığ, Allah aşkıyla mestolmayan herkese de çocuk gözüyle bakmak gerekir. Bütün bu merhaleleri katedebilmek için beden, his, şuur ve ruhun dengesini yakalanmak şarttır.

"Evet, bedenin, hislerin, şuurun ve ruhun ihtiyaçları birbirinin zararına olmaksızın, yahut fazla ve noksanlarının ehemmiyet derecesine göre ayarlanması gereklidir. Dünyamızın zineti olan zarif çiçekler gibi insan gönlü de Tanrı'ya doğru açılır ve böylece güzelleşir. Çiçeklerin iç açıcı kokuları gibi gönül de en saygılı sözlerle aşkını Tanrı'ya sunar. Şehvet için açılan gönül solar, fakat öbürü yaşlandıkça gümrahlaşır. Vakıa, dışı güzel olanlar tabiatın en müttekâmil bir ahengini teceli ettirirler. Eğer onların içi de güzel değilse ne yazık ki en derin aldanışlara sebep olurlar. Neticede kendileri de en çok aldanırlar"³

Mürşidi, ruhunu müridine aşılaman insan olarak tarif eden Evrin, bunun temel şartlarından birinin ilgi alanlarını azaltmak bir diğer ifade ile aşkla onları birleştirmek olduğu kanaatındadır. Bu eğitim yoluyla insan sevdiğinin kalıbına girer.

"Rabbin hizmetine hayatını vakfeden mürşidler hem bir örnek hem de ruha nur ve feyiz veren bir kaynaktı... İlerlemek, Allah'a yakınlık kazanabilmek için, şüphesiz O'nun sevgisine layık olanları taklid etmek gerekir. Onlara inanmak ve haklarında hüsn ü zan beslemek sayesinde ki onların sözleri, nasihatleri insana müessir olur. Bu ilim ve fen asrında da beşeriyetin buna ihtiyacı var mıdır?

Evet, her insanın kendisine candan itimat ettiği, ondan teselli bulduğu, kendine örnek tuttuğu bir insana ihtiyacı vardır. Hayatta böyle bir dosta sahip

olmak büyük bir mazhariyettir. Eski devrin tarikat şeyhleri insanların bu ihtiyacına kendilerini vakfetmişlerdir"⁴

"Tanrının sevgisiyle ışıldayan,, peygamberin ruhaniyetini hamil olan müşrid bir seyyare, müridleri peyklar ve hepsinin güneş gibi Tanrıya bağlı olduğunu temsil eden böyle bir telakkiye tarikatta 'Rabıta' denir ki bilhassa müşrid ve mürid arasında sıkı bir kalb bağlantısı tesis etmesi dolayısıyla bu telepati müridi türlü yolsuzluklardan korur, onları Peygamber'e ve Tanrı'ya merbut kılar ve: "Onların kalblerine rabıta verdik... (el-Enfal, 8/11)"

2. Tarikatlar

Emekli bir general tarafından kaleme alınan tasavvufla ilgili eserin her halde en çok merak edilen bölümü tekke ve tarikatlara bakış açısidir. Tasavvufun ahlâkî cephesini, felsefî vechesini, bedîî tezahürlerini konuşmak ve yazmak zor değildir. Ancak 1925 sonrası için tekke ve tarikatlardan bahseden insan bu müesseseleri nasıl değerlendirecektir?

Tarikat nedir, tarihte neler yapmıştır, tekke nedir, fonksiyonları nelerdir? Zarurî midir, değil midir? Zarurî ise bugün ne yapılmalıdır?

Evrin'i dinliyoruz⁵:

"Her birindeki hususiyet, ruhu tasfiye ve nefsi tezkiye esasları arasında siklet merkezini değiştirdiğinden âyinleri, sistemleri az çok farklı idi. İnsanın mizacı hangisine uygun geliyorsa, ondan daha fazla istifade edilir; birkaç tarikten feyz almak da olurdu ve yine herkes kendi kabiliyetine göre vicdanında kendi özel yolunu bulurdu:

"Allaha giden yollar insanların nüfusu sayısındadır."

Tarikat müessesileri tarafından veya namlarına açılan (Hanıkah)lardan başta Okular tekkesi, Güreşçiler tekkesi.. gibi idman kulübü mahiyetinde, yahut dokumacılıkla, ziraat ve bahçe işleriyle emeklerini birleştiren tarikat ocakları vardı. Avrupada orta çağdaki Confrerie gibi şarkta da "Ahî"lik mühim işler yaptı. Diğer tarikat tekkeleri de yine "Sa'y ü amelî mefhumıyla yaşarken bir nevi (Ruhîyat kursları) ve halk terbiye evleri vazifesini görürlerdi. İkinci derecede tekkelerin çoğu cemiyetin geçirdiği istihalelerle söndüler. Hanıkahlar ise, evvelki asırlarda zühur etmiş değerli müşritlerin tarik Ecole'lerini muhafaza etmek ve o zamanki kıyafetleri ve an'aneleri canlı birer hâtıra şeklinde göstermekten başka bir faaliyetleri kalmamış gibi idi. Bunlar Üniversite Rektörünün,

4 age, VII/217-222.

5 age ,VII/230 vd. Her askerî darbeden sonra gündeme gelen "Dinde Reform" meselesi 1961'de de gündemdediydi. "Dinde reform isteyenler var. Fakat bunlar eğer dindar ise bu istekleri hizmete değer. Çünkü bu istek ölçülü olur. Fakat dine inançları yoksa o halde mütalaaları hüsn-i niyete ve mantığa dayanmaz. Bu kabil cüretler daha ziyade düşmanlarımızın işine yarar. Makul olan yol dinî kültürümüzün yükselmesidir. Yoksa inanç sahasında yıkma faaliyetine girişmek değildir" (*Radyoda Dinî ve Ahlâkî Konuşmalar*, s. 34.) Ocak-Şubat 1963 *Diyanet Dergisi*'nde yer alan bir yazının başlığı şöyledir: "Dinde Reform Diye Ortaya Atılan Hezeyan".

Dekanının, Ordinaryüs profesörün, merasim günlerinde, hâkim ve savcının mahkemede giydiği kıyafet gibi, mevkilerine mahsus vakarı gözetmeye vesile oluyordu. Bu bakiyeleri ellerinde tutanların vasatı seviyesine göre Tasavvuf hakkındaki telâkki de alçalmıştı. Vakıa bu arada nadir ve pek kâmil şahsiyetler de hiç yok değildi. Nihayet, Türkiye'de gerek bu gerilemenin tasfiyesi, gerek maziye ait kıyafetlerle sokaklarda gezilmemesi için ve hükümetin medenî rejimine çelme takmak isteyenlere tekkelerin yuva teşkil etmesi ihtimaliyle kapatıldılar. Vaktiyle tekkeler hayatta çok ağır darbelere maruz kalmış, aklının tâkatı dışında ezilmiş, intihar hududunda uzunca zaman bocalamış insanlara can kurtaran olmuştu.

Bu gibilerden cahil ve meczup olanlar evvelce Menemen hâdiselerini ve son yıllarda heykel aleyhdarlığı vak'alarını yaptılar ve bu mesleğin artık içtimaî düzen için bir tehlike teşkil ettiği intibamı verdiler⁶.

3. Melâmîlik

Vahdet-i vücud gibi tamamen fikrî bir konudan söz etmeleri, tekke gibi özel bir mekâna ve özel bir kıyafete karşı çıkmaları sebebiyle Cumhuriyet dönemi ile Melâmîler arasında dikkat çekici bir durum ortaya çıkmıştır.

Tarikatler arasında, dışı halk ve içi Hak ile olmak ve bu halini asla belli etmemek şeklini esas tutan ve Nişabuğlu Hamdun Kassar tarafından şimdiki tarikatlerden evvel ihdas edilmiş bulunan "Melâmîlik"ten de biraz bahsedelim:

"Ey iman edenler! içinizden kim dininden dönerse, Allah ona mukabil, tarafından sevilen ve onu seven insanlar getirir. Bunlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı zorludurlar. Allah yolunda savaşırlar. Onları çekiştirenin dedikodusundan korkmazlar. Bu hal, Allah'ın dilediğine verdiği bir meziyettir. Allah engin ve bilgidir".

Melâmîlik, yukarıdaki âyette "Çekiştirenin dedikodusundan korkmazlar" manâsındaki özden mülhemdir. "Benim dostlarım benim kubbelerim altındadır. Benden başkası onları bilmez" mealindeki hadîs-i kudsiye müstenittir.

Şüphesiz burada yalnız Melâmîliğin asıl ve hakikatini kastediyoruz. Bektaşilik gibi, onun hakkında da birçok dedikodu yapılmıştır. Fakat bunlar o adlara lâyık olmıyanlar içindir.

Yine unutulmamalıdır ki, bütün Tarikatlerin tekkeleri, vaktiyle birer kemal devri geçirmiş, muhitine çok değerli hizmetler etmiş, hiç değilse mensuplarına edep, terbiye ve muâşeret öğretmiş, kabiliyeti olanları en güzel ahlâka sahip kılmıştı. Sohbetlerinde, dinlemeyi yani, her aklına geleni söylemekten kurtulmağı ve dikkatle dinliyebilmeyi, sözü yerinde ve tartarak söyleyebilmeyi; karşılarındakinin kusurlarına kalb kırımıyacak ve diğer dinliyenler fark etmiyecek

şekilde kapalınca temas edip islahı yolunu göstermeyi ve bunu bir lâf ebeliği gibi değil, mahviyetle başarmayı öğretmişlerdi.

Evvelce insan başı kesmeyi üzüm koparmak kadar basit ve ehemmiyetsiz bulan zalim ve gaddar idare adamlarını, onlara uygun muhitlerini gözönüne getirmek şartıyla, Türk ilinde Bektaşî Tarikinin bilhassa Yeniçeri ocağındaki hizmetini de anliyabiliriz:

*Elde, ayağında, dilde, gözünde
Hakkına râzı ol her bir sözünde
Candan içeri kendi özünde
Sakla kulum beni, saklayın seni*

(Genç Abdal Bektaşî)

Şark edebiyat ve musikisinin tasavvuf çerçevesi dışında kalan kısmı, onunkeye nazaran pek sönüktür. Bu, Tasavvufun şark edebiyat ve musikisi üzerindeki inhisarını değil, kendi branşındaki çalışmasını gösterir. Hareketlerini ve düşüncelerini sıkı kontrole tabi tutan insan gittikçe donuklaşacağı için musiki ve (sema') buna karşı bir muvazene unsuru olur.

Evvelce irşat ile meşgul olanların mühim bir kısmı tahsil ettikleri ilme derin bir sevgiyi öncülük yaptırmakla, sabit fikirlerden mensuplarını kurtarmağa; zamanının yüksek münevverlerinin bile idrâk edemeyecekleri hakikatleri, ancak böyle ruhen de tekemmül etmiş olanlara doğan hadslar vasıtasıyla yaymağa imkân bulmuşlardı.

Tasavvuf terbiyesi, ameli işlerde beceriksiz insanlardan, iç hayatı zengin ve yaratıcı, ruh, fikir ve sanat adamı yetiştirmiş; böylelerini her türlü nakliye vasıtalarının yokluğu devrinde, dünyanın dörtte biri dahilindeki tekkeler arasında seyahate çıkararak olgunlaştırmıştı. Hatta, büyük mutasavvıflar bile, daha yüce erenleri ziyaret ederek feyizlerini almak için bütün İslâm diyarını dolaşmışlar, nice mürşitler de feyizlerini memleket memleket gezerek yaymışlardı.

Louis Massignon diyor ki: "Sofiler yarı müslim memleketlerde irşad için dolaştıklarından, İslâm dini beynelmilel olmuştur. Şöyle ki: Çeştiyye, Şettariye, Nakşebendiye dervişleri Hindistan'a ve Malay adalarına giderek yerli ahalinin lisanlarını öğrenmiş; onların hayatlarına karışmış olduklarından, o memleketlere hariçten gelip orasını feth eden ve başka lisan konuşan mutaassıp fatihlerden ziyade ahali arasında İslâmiyeti neşretmişlerdir... İslâm dininin alemşümül olması da Sofiye sayesinde olmuştur. Zira, bütün insanlar için tabii ve akıf bir tevhit olan Hanifiliğin mânevî ve ahlâkî tesirini sofiler en iyi anlamışlardır".

Aşağıdaki âyet tekkelerin kanunudur:

[Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, içinde çerağ bulunan bir kandil gibidir; çerağ bir sırça içerisindedir; sırça, sanki incimsi bir yıldızdır ki, doğuya da, batıya da ait olmayan kutlu bir zeytin ağacından yakılır; (Bu öyle bir ağaç ki) neredeyse ateş ona dokunmasa da yağ ışıık verir.

(Bu) Nur üstüne nurdur. Allah, kimi dilerse onu kendi nuruna yöneltip-iletir. Allah insanlar için örnekler verir. Allah, her şeyi bilendir / (Bu nur,) Allah'ın, onların yüceltilmesine ve isminin zikredilmesine izin verdiği evlerdedir; onların içinde sabah akşam O'nu tesbih ederler. / (Öyle) Adamlar ki, ne ticaret, ne alış veriş onları Allah'ı zikretmekten, dosdoğru namazı kılmaktan ve zekatı vermekten 'utkuya kaptırıp alıkoymaz'; onlar, kalplerin ve gözlerin inkılâba uğrayacağı (dehşetten allak bullak olacağı) gündün korkarlar./ Çünkü Allah, yaptıklarının en güzeliyle karşılık verecek ve onlara kendi fazlından arttıracaktır. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır.] (en-Nur 24/35-38)

"Allah dilediğini kendi nuruna iletir. Allah insanlara misaller iradeder. Her şeyi hakkiyle bilen O'dur. O nura o evlerde kavuşulur ki içinde adının yüceltilmesine ve anılmasına.....

4. Tekkeler

Tekkelerin 677 sayılı kanunla kapatılmış olması, tasavvufî hayatı özellikle vurgulayan yazarların önüne cevaplandırılması gereken sorular sunmaktadır.

Bunlardan biri de şudur: Tekkeler kapalı. Bu hayat nasıl ve nerede devam edecektir? Evrin, bu soruya cevap ararken iki konuya işaret etmektedir: Birincisi Melâmî neşve. Yani, adaba, erkâna, özel mekâna, özel kıyafete önem vermeyen bu tasavvufî neşve asımızın çıkış yoludur. Tekkeler kapatılınca hicrî 271 yılında vefat eden Hamdun Kassar'ın yoluna, Bıçakçı Ömer Dede'nin, Kuşadalı İbrahim Halvetî'nin, Muhammed Nuru'l-Arabî'nin yoluna dönmüş "ve bütün tarikler melâmî şiarını almış oldu". İkinci konu hakkında şunları söylüyor:

"Tekkeler kapatıldıktan sonra, mânevî tekâmül yolu nasıl öğrenilecektir? Bu yol, Peygamberimiz zamanında nasıl açıldı ve Hulefayı-raşidîn devrinde nasıl devam ettiyse, zamanımızda da öyle bir tarzda takip edilecektir. Kur'an bize bunun istikametini vermektedir:

"Cuma namazı kılındıktan sonra yurt içinde dağılıp Allahın fazlından nasip arayın, ve Allahı çok anın ki felâh bulasınız." (el-Cum'a, 62/10)

Cuma namazında mahallî İslâm cemaatinin haftadan haftaya, şeker bayram namazında her milletin seneden seneye, kurban bayram namazında ise tek mil İslâm milletlerinin Kâbede yine seneden seneye fikir birliğini temin etmek maksadıyla birer (Hutbe) okunur. Böyle çeşitli ölçülerde fikir birliği için topluluk lüzumuna mukabil, mânevî tekâmül için de dağılmak icap ediyor. Zira, herkes bu hususta üstünlüğü kendisine nisbeten yakın olan seviyeden feyz alabilir. En yüksek mertebede bir ifade ekseriya takdirsizliğe maruz kalır. Söyleyene kâfir, zındık bile denir. Zamanımızda radyo konuşması, kitap ve arkadaş muhaveresi gibi seviyelerde (fazilet tahsili) mümkündür. Yeter ki gayeden çıkılmasın veya yanlış anlaşılmasın.

Bir hafta zarfında duyduklarımızın, gördüklerimizin, okuduklarımızın bir muhasebesini yaparsak, bunların mânevî kültürümüze hiçbir faydası dokunmadığını, fakat, bütün bunların yanında, haftada bir defa, gönlümüzü, şuurumuzu Allah sevgisine biraz daha yaklaştıracak, benliğimizi Onun kucağında daha iyi dinlendirecek incizabı bizlere sunan bir hitabeye veya karşılıklı bir müzakereye, yahut bu yoldaki tefekkür enginliğine götüren İlahî felsefe mütalaasına muhtaç olduğumuzu kabul ederiz. Bu, hafta tatiline olgun bir zihniyetle girmeyi sağlayacak, öbür Cumaya kadar tekâmül işiyakını tazeliyecek bir kudret kaynağı olacaktır" ⁷.

5. Hurufilik

Müsbet Maneviyat Etüdleri adlı eserin en dikkat çekici taraflarından biri de harflerin esrarına önem vermesi bir nev'i hurufî kültürü ihtiva etmesidir.

Ashında harflerin esrar ve felsefesiyle gelecekteki bazı olaylara işaret etmek belli oranda tekke kültüründe de vardır. Sadettin Evrin'in İbn Arabî'nin izinden gitmesi ister istemez onu bu alanla yüzyüze getirmiştir. Bugünkü Kudüs-İsrail ilişkilerini *Futuhâtü'l-Mekkiye*'deki bazı ifadelerle çözmeye çalışan yazar, Ahmed Remzi Dede'nin kendisine verdiği Mustafa Müştak Baba'nın (öl. 1831) istihracnamesinden hareketle, İstanbul, Ankara, Atatürk ve cumhuriyet inkılâplarına kadar uzanmaktadır⁸:

"Nun harfi sûre başlarındaki harf remizlerinin 14 üncüsü olduğu gibi lâtin alfabesinde de 14 üncü harftir ve bir şeyin 14 üncüsünü gösterir. (Kur'an) lafzının son harfidir. İlişik cedvelin delâletine göre bulunduğumuz on dördüncü hicrî asra alâkalanır. Lâtin alfabesindeki sırasının buna uygunluğu bakımından ayrıca bir tedaisi vardır. Bu hususta Bitlisli (Mustafa Müştak)ın 1264 Rumî yılında basılmış divanında 29 uncu sayfadaki şu beyitler çok mânalıdır:

*Mevâyi nâzenîne kim (Elif) olursa efser
Lâbût olur O me'va İslâmbol ile hemser
"Nun vel-kalemî başından alınsa (Nun)ı Yânus
Aldıkta harfi diğher olur bu remiz azher
Miftah-ı sûre-i (Kaf) serhad-di kaf tâ kaf
Munzam olunmak ister (Ra-yi) Resûl peygamber
(Ha)yı Hâ ile âhır maksud oldu zahir
Beyt-i Veliy-ül-ekrem, el-hac iyd-i ekber
Ey Padişah-ı fahham sultan hacı Bayram
Rûhan ister ikram Müştak abd-i caker*

7 Evrin, *Müsbet Maneviyat Etüdleri*, VII/224 vd. Yazara göre Cumhuriyet döneminin tasavvuf açısından "artı"larından biri de Şark-İslâm klasikleridir: "Son asırda el etek öpmek ve bazı merasim ve ayinlere katılmaktan ibaret bir kalıntı haline girmiş olan tarikatler ilga edildikten sonradır ki Mevlana, Feriduddin-i Attar, Şebusterî, Suhreverdî, Cami... gibi tasavvuf büyüklerini laik hükümetin Maarif Vekâleti halka tanıtacak yayınlar yaptı" *Radâyoda Dinî ve Ahlâkî Konuşmalar*, s. 66. Evrin bu olayla Ra'd suresinin 17. ayeti arasında bir irtibat olduğuna kânidir.

8 Evrin, *Müsbet Maneviyat Etüdleri*, VII/319 vd.

Bu beyitlerde işaret edilen (parantez içindeki) harfler eski harfle (Ankara'yı) ifade ediyor. Ankara'nın ileride hükümlan olacağını ve İstanbul'un ona eş ve kafadar kalacağını belirtiyor. Nitekim (Elif) deki (Lâm) esreli okunmazsa 1000 rakamının da adı olur. Tac mânâsına gelen (Efser) sayı ile 341 ettiğinden toplamı olan 1341 hicrî senesi Ankara'da Cumhuriyetin ilân edildiği 1923 Milâdî yılına rast gelir. (Elif) harfinin o şehrin başına geçmesi Atatürk'ün adına; Yûnûs'un başından (Nun)un alınması dervişleri başından taç ve sikkelerinin çıkarılmasına; (Harfi diğer) ifadesi Lâtin harflerinin kabulüne tedeâf yapar. (Kaf) sûresinin anahtarı olan (kaf) harfi İstanbul'un semizi olduğunu yukarıda yazmıştık. (Kaf) ise (Cild I. sayfa 287'de) Amerika'yı ifade ettiğini bildirmiştik. (Kaf'ın serhadi) yani Amerika'nın hudut başı (kaf) yani, İstanbul olacaktır, mealindeki 5 inci mısra' ise Atlantik paktına Türkiye'nin alınmasına teyyüd etti.

Hülâsa, Kur'anın harf remizleri, delâlet ettiği mazmunlarla İslâmın maddî ve mânevî vûs'at ve revnakını böylece ispat ederler. Sultan Ahmed Camininin bu harf remizleri kadar sayıdaki on altı şerefesi de bu yücelişi tanzir ederler.

Evrin, bir a'mâdan bahseden Abese suresinin 8-9. ayetlerinin ebced değerinin 1350 tutması ile 1353'te vefat eden Kemalî Efendi arasında da bir münasebet bulmak ister (VII/309).

"Ledun İlmî" başlığıyla konu ile ilgili birçok misal verilmiştir⁹.

Hurufî kültür, Evrin'in diğer eserlerinde de vardır:

"Hz. Muhammed için Kur'an-ı Kerim'de söylenen 'Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik' ayetinin 27 Mayıs 1960 inkılabından bir ay sonra giren 1380 Hicrî yılına tarih düşmesi, içinde bulunduğumuz zamana ait bir işaret ve yukarıda belirtilen manevî rahmete bir beşaret addedilebilir"¹⁰.

6. Yeni Baskı/Yeni Tasavvufî Hayat

Yukarıda da işaret edildiği gibi kitabın 6. bölümü tasavvufa tahsis edilmiştir. Bu ciltte yaklaşık 125 sayfalık bölümde şu terimler incelenmektedir: Allah Sevgisi, Mürşid, Dervişlik, Tarikat, Nefsi Tezkiye, Ruhü tasfiye, İstifa, Allah'a yakınlık, Ermek, Ledün ilmi, Mertebeler.. En güzel manevî kıvam, Baba-Oğul mecazı, Teceddüt Tarihi, Kandiller.

Sadettin Evrin 1950'li yıllarda sekiz kitap halinde neşrettiği *Müsbet Maneviyat Etüdleri* adlı eserini daha sonraki yıllarda geliştirerek genişleterek ve dilini de kısmen sadeleştirerek yeniden yayınlamaya başladı. "*Kur'an Bilgisi*" adıyla neşredilen bu eserin I. cildi 1970 yılında çıktı.

9 age, VII/300-311. Beyyine suresinin 1. ayetindeki "Kendilerine apaçık delil gelinceye kadar" ifadesinin ebced değeri olan 1372'nin 1952'ye denk düşmesi ile 1951'de İstanbul'da yapılan Müsteşrikler Kongresi arasında ilişki bulunmaktadır.

10 Evrin, *Allah Bizimle*, s. 3.

Kur'an'ın özellikleri (s. 7-52); Kur'ana ve İslâm'ın Kalkınmasına Hizmet (s. 53-84) adlı iki konudan sonra, Birinci Bölüm başlamaktadır. Kitabın sonunda şöyle bir not var:

Bu kitap, I. cildin yarısıdır. Öteki yarısı ve aynı tarzdaki II. cildle tümü 1000 sayfa kadardır. Böyle dört kitap halinde ve kısa aralıklarla yayınlanmak üzere tertiplenmiştir".

Bir anlamda dinî ilimlerin Türkiye'de yeniden inşasını öngören bu proje, muhtemeldir ki 1961-1964 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev yaptığı yıllarda hazırlanmıştır.

Evrin, din ve Kur'an kültürünün sıhhatli bir şekilde topluma aktarılması için bazı araştırma inceleme, yayın ve irşad müesseselerinin kurulmasını teklif etmekte, bu kurumların, kendi alanları ile ilgili nasıl çalışacaklarına dair bilgiler de vermektedir.

Bu kurumlar şunlardır:

1. Tefsir Kurumu - Kur'an'ın Tercüme ve Tefsiri
2. Kur'an'ın Evrenselliği
3. Dinî Zihniyette Derleniş (Mukayeseli İslâm Hukuku)
4. Dinî Yönetim (Araştırma-Geliştirme Merkezi)
5. Kur'an Öğretimi
6. Hadis Öğretimi - Hadis Kurumu
7. Din Dersleri Öğretimi
8. Tasavvuf ve Yeni Rehberlik

Tefsir Kurumu, Dil ve Tarih Kurumu gibi bir hüviyet ve imkâna sahip olmalıdır ki Kur'an kültürü üstünlüğünü koruyabilsin.

Kur'an'ın Evrenselliği birimi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Tetkikleri Enstitüsü¹¹ ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü¹² ile iş birliği yapılmalıdır.

Dinî Zihniyette Derleniş için "İstanbul Mukayeseli Hukuk Enstitüsü'nde ayrı bir bölüm kurularak bütün mezheplerin görüşlerine göre bir çalışma yapılmalıdır.

"Yüzyıllar boyunca üzerinde fikir yorulmuş olan İslâm Hukukunun artık yürürlükte olmamasına rağmen onunla modern hukuk arasında mukayeseli inceleme yapılmalıdır. Bu çalışma muazzam bir abidenin tarihî değerini belirtecek bir restorasyon demektir."

11 Darülfünun İlahiyat Fakültesi kapandıktan sonra bu isimle faaliyetlerini kısmen sürdürmüştür. Aynı adı taşıyan derginin ilk sayısı 1954'te çıktı.

12 1956 yılında kurulmuştur. İlk müdürü Prof. Dr. Bedî Ziya Egemen'dir. Derginin ilk sayısı 1959'da yayınlandı.

Adlı istatistiklerden hareketle bölgelere göre ıslah edilmesi gereken davranışlar için vaizler yetiştirilmeli ve Dinî Yönetim için "Araştırma ve Geliştirme Merkezi" kurulmalıdır.

Kur'an Kursları, Kur'an Tilâvet Enstitüsü'ne dönüştürülmelidir.

"Kur'an'ı ezberleyip zihinde taşımak onun yazılısı yerine geçmektir ve elbette şerefli'dir. Ancak manasını bellek de bizden beklenen ödevdir".

Yazar, Süleyman Tunahan'ın kurslarının da belli dönemde bir görev ifa ettiği kanaatindedir¹³

Hadis öğretimi için, tekrarlardan arındırılmış bir kütüb-i sitte külliyyatının hazırlanması için Hadis Kurumu'nun faaliyete geçirilmesini "Sanırım ki Peygamberimizin ruhaniyeti ne zamandan beri bizden beklemektedir"¹⁴.

7. Tasavvuf ve Yeni Rehberlik

Konumuzla yakından ilişkili olan tasavvufî meselelerle ilgili olarak Evrin'in düşünce ve yorumları şöyledir.

İnsanlar yaptığı kusuru, yanlış çoğu kez göremez. Başkasının uyarmasından gocunur. Anlaşmazlıkta hep kendini haklı bulur. Nâzik ve kibar tavırlı, görgülü, biğgili insanlarda bile sırasında ince çığlık meydana çıkar. Bunları düzeltmeğe, söz dinlemeğe, tenkide tahammüle, iyiyi benimsemeğe yöneltecek iç kontrolünü, öz etüdünü edinmeğe, bütün insanların ihtiyacı vardır ve ancak, Allah sevgisini kazanma zihniyeti içinde sağlanabilir. Bu, Kur'anda, inancın en faydalı bir ürünü olarak gösterilmiştir:

"İnançlıların en şiddetli sevgisi Allah içindir.." (el-Bakara, 2/165)

Bu âyette inancımızın miyarı görülür. Müslümanım, diyenlerin en şiddetli sevgisi Allah için değilse, inancı benliğine işlememiş demektir. Âyetin istediği sevgi, daha önceki din kitaplarında da dinin başlıca kuralı olarak gösterilmiştir:

Hız. Mûsa: "Allahınız Rab, bir olan Allah'tır. Sen Allah'ın olan Rabbi bütün yüreğinle, bütün canıyla ve bütün gücünle seveceksin" demişti. (Tesniye 6/4-5)

Hız. İsâ'ya: Şeriatte büyük emir hangisidir? diye sorduklarında aynı sözü tekrarlamıştı "Allah'ın olan Rabbi bütün yüreğinle, bütün canıyla, bütün fikrinle seveceksin. Büyük ve birinci emir budur. Buna benzeyen ikincisi de: Komşunu kendin gibi seveceksin. Bütün şeriat ve peygamberler bu iki emre bağlıdır." (Matta 22/36-40)

13 Evrin, *Kur'an Bilgisi*, 1/72-75.

14 *age*, 1/53-84.

Nitekim Peygamberimiz de "komşuna iyilikte bulun ki imanlı olasın", "İnsanlar hakkında da kendi sevdiğin şeyleri iste ki Müslüman olasın" buyurmuştu.

Hıristiyanlıkta yalnız rahip ve rahibeler kendilerini dinî hayata vermişlerse de, Hz. İsa ve Hz. Meryem ön plâna alındığından, bu husus Allah sevgisine gölge düşürmüştür.

Müslümanlara gelince: Atalarımız işlerinde Allahın hoşnutluğunu gözetirlerdi ki bu da en iyi, en doğru ve en güzel hareketleri gerektirir. Ahlâkın böylece içten bir kontrol ile ayarlanmasına, karakterin devamlı bir yücelişle gelişmesine çalışılırdı.

Uğrunda fedakârlıktan çekinilmeyen bu "Allah rızası"nı kazan ülküsü, Allahın bizi sevmesini sağlar. Bunun etkisi de Ona karşı sevgimizi artırır. Önce, bütün ihlâsıyla: Allaha başka maksudum yok, yâni bütün varlığımla yönelişim yalnız Ona... diyen insan (Allaha doğru), gittikçe yakınlık duygusu içinde, tüm sevgim ancak Allaha.. der. Böylece gönlü (Allah ile) olmak halini alır. Bu duygu vatan, âile, dost sevgisini yok etmez. Hepsini Allah sevgisi içinde samimleşir, kutsallaşır; iğretikten kurtulur, bütünleşir..

Allah'ın hoşnutluğunu gözetmek, sevgisini kazanmak ve Onun aşkı içinde yaşamak mutluluğu toplumda bu yol ile köklemişti. Şimdi bile, yapılmasını istediğimiz bir arzu için ısrar ederken: "Allah aşkına!" diye ant veririz. Bu söz, o devirden kalma bir alışkanlık halinde dile gelmektedir.

Yazarlar, kitaplarının önsözünü, Kur'an'da Şuayb peygamberin lisanından "Başarım ancak Allah ilemdir" (el-Hûd, 11/88) âyetine uyarak bunu andıran bir cümle ile sonuçlandırırldı. Allaha dayanmak, Onun izniyle, yardımıyla, rast getirmesiyle her zorluğu yeneceğine inanmak halk içinde daha yaygındı. Bu, kendine güvensizlik değil; kendi gücüne iman gücü katmaktı. Bencilliği gideren, insanları aynı tevazu ölçüleri içinde tutan bir terbiye idi.

İslâmın yayılışı, onu zorla kabul ettirmek için değil; önceleri müşriklığın ölüm-kalım zorlamasına karşı gelmek; sonra da müşrik ülkeler halkını bu alışkanlığın hükmü altından kurtarıp vicdan özgürlüğü içinde din hakkında karar verdirmek amacıyla idi. Uzun asırlardan beri yalnız vatan müdafaası yolunda savaşmış; fakat (Allah bizimle!) diye inanç beslenmiştir. Düşmana (Allah, Allah!) diye atılırken kan dökme hırsı ile değil, şehitlik yâni Allaha tanıklık his ve fikri içinde canını feda etmek, hayatın en arınmış sonuçlanışı olarak bilinmiştir.

Dünyanın acı, tatlı her halinde gereğini elinden geldiği kadar yaptıktan sonra, Allahın takdirine teslimiyet ve rıza göstermek, musibetlerden sarsılmamayı ve kötümser olmamayı sağlayan başlıca prensip telâkki edilmiştir.

"Sabırlılara müjdele: kendilerine bir musibet eriştiği zaman, biz Allahınız ve Ona dönücüleriz, diyenlere, Rablarından yarılığın ve rahmet vardır. Doğru yolu tutmuş olanlar da onlardır" (el-Bakara, 2/155-157).

Evet, biz Allahın kuluyuz; malımız ve canımız Onun dilemesiyledir. O halde, gönlümüz de Ona yönelmiş olmalıdır. Peygamberimize hitaben şöyle bulunmuştu:

[Kul inne salâfî ve nüsûkî ve mahyâye ve memâtî] (el-En'âm 7/162-163)

"Sen de ki: Namazım, kulluğum (Zekât, sadaka, kurban gibi Tanrı emirlerini yerine getirme.) hayatım ve ölümüm O eşi olmayan Allana içindir. Ben bununla emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim."

Hazreti Peygamber, hayatlarını Allah için adanmış olan Eshabı Suffe ve sonraki asırlarda onların izinde yetişen erenlerin örneği idi. Böylesi için, ölümden sonra Allah tarafından vaat edilmiş güzel ağırlanışı nazmeden ve cenazesinde bunun okunmasını isteyen Ebu Said b. Ebû'l-Hayr (400/1048) ve ölümüne "gelin gecesi" (şeb-i arûs) dedirten Mevlânâ (672/1273) gibi büyük mutasavvıfların da yücelmelerine önder ve örnek olmuştur.

Bu kutsal kişilerde "Allah'tan başka gerçek varlık yok" sözüyle dile gelen uyanıklık onların gönlünü (Allah'ta) kılmıştı. Bunların çok üstün ahlâkı, karakteri ve zihniyeti mi örnek tutulmalı? Yoksa herkes havasına, keyfine mi uymalı? Yahut hipi, bitik yaşayışına mı kendini benzetmelidir?

Namaz, oruç, hac ve zekat gibi dört ibadet çıkırı ve bir de Allah'a, Peygambere tanıklık sözünden meydana gelen beş ilke, İslâmın temelidir. Din binası ise, iyi ahlâk ve ruh asâletiyile bunun üzerinde yükselmiş; bilgi ve edep ile döşenmiştir. Onun *en özenli yerinde, asırlar öncesi gelip geçmiş peygamberlerden birisinin vârisi, nöbeti gelince oturur; (Allahtan) halka doğru olmak halini belirtir ve toplumu faydalandırır. Bu hususta gizli, açık hizmette bulunanlar "Allah dostu" anlamında (velî) çoğul olarak (evliya) diye saygıyla anılırlar.

Bütün bunları sayıp dökmekten maksat, vaktiyle din ve ahlâk hizmetinde bulunanların bu yüksek değerleri sâyesinde topluma çok büyük bir mâneviyat kazandırdıklarını belirtmek ve okurken bile yadırgadığımızdan anlaşıldığı üzere, o niteliklerden ne kadar uzaklaştığımızı göz önüne getirmektir.

8. Bugün Ne Yapılmalı?

Tasavvufî hayatın doldurduğu boşluk ne ile dolacaktır? Tarikatların yasak olması bu ihtiyacı da ortadan kaldırdı mı? Evrîn buna "hayır" diye cevap vermekte ve ilâve etmektedir: "Başka bir yol bulmak lazım". İşte bir teklif:

İslâm ülkelerinde her asırda peyderpey meydana çıkan tarikat kolları 200'ü aşkındır. Bunların kurucularındaki üstünlük, çok kez yerlerine geçen evlâtları, torunları ve devamı tarafından, o devirlerin birer halk terbiye evleri olan tekkelerinde aynı seviyede yaşatılamamıştır. Bu pek tabiidir. Nihayet 1925'te Türkiyemizde kapatıldılar. Öteki İslâm ülkelerinde henüz bunlar varlıklarını sürdürmekte. Hemen hemen aynı şekilde geçen uzun asırların kavrayışına ve Yakın Doğunun sosyal yaşayışına göre şekillenmiş oldukları için, tamamiyle

değişen ve tek bir dünya uygarlığı haline gelmekte olan asrımızda, İslâmın o ruh zenginliğini yine o tarzlarda yaymağa ve yürütmeye artık imkân yoktur. Şimdi, daha başka bir yönetim gerekli olmuştur.

Bugün dünyada genç kuşakların ruhf, sosyal bunalımına sebep olan etkenlerden biri, onlarca dinin uyutucu bir nitelikte telâkki edilmesi ve dine karşı bağlantının çözülmüş bulunmasıdır. Bizde de, kısmen dine karşı ve daha ziyade tasavvuf hakkında edinilen izlenim de böyledir. Halbuki, tasavvuf, "tahalluk" yâni iyi ahlâk edinme, kendini iyileştirme yoludur. Peygamberimiz: "İslâm iyi ahlâktır.. Ben ahlâkın öğülmüş erdemlerini bütünlemek için gönderildim.. Cihadın en üstünü insanın kendi nefsi ve ihtiraslarıyla olan savaştır" buyurmuştu. İşte tasavvuf bundan başkası değildir. O, yukarda uzun uzadıya belirttiğimiz gibi Allah sevgisiyle bu iyileşmenin başarılmasını sağlamış; insanlara mutluluk ve kutsallık aşılamıştı.

Dünya uygarlığının, her şeyi maddî açıdan görmeğe alıştıran gidişiyle buna karşı müteassıp tutucu zihniyetin kısırlığı arasında kalan yeni kuşakların, hattâ yetişkinlerin de aynı hedefe doğru yönelebilmeleri için rehberlere ihtiyaçları vardır. Bu terim, ilk akla geldiği gibi, yalnız topluma intibaksız ve problem çocuklara değil, ilim ve din arasında intibaksız kalanlara yardım etmeyi, büyük küçük hemen herkesin bazı inanç konularındaki tereddüdünü gidermeyi; aşırı davranışları problem teşkil edenlerle meşgûl olmayı; düzenli yaşama, iyi davranışlar edinme, kendini büyükçe kusurlardan kurtarma gibi kişisel sorunlarla ilgilenmeyi; insanların saflığından faydalanan türedilere karşı halkı uyarmayı kapsar.. Hülâsa, bakımsız toprakları zararlı otlak kapladığı gibi, mâneviyatın da böyle bir bakıma ihtiyacı vardır.

Diğer taraftan, dinî potansiyelin tatmin edici bir istikamette kullanılmaması, kimi dindarı kötümserliğe, kimi âşık mizaçlıyı gizli ve yasak âyinler yapmağa, kimi kabına sığmaz tahammülsüzü dinî dergilerde taşkın yazılar yazmağa sevkeder. Bu içten gelen mukaddesatçılık isteklerinin gerçekten tekâmül sağlıyan bilimsel bir yönetimi olmalıdır ki bunalım kalmasin ve vicdan huzuru husule gelsin..

Bütün bunları doğmatik kesinlikle değil, ikna' edici bir yolda, arkadaşça konuşmalarla başaracak elemanlar, şüphe yok ki, özel bir eğitimle yetişebilir.

Kanaatimizce, Yüksek İslâm Enstitülerinde¹⁵ son sınıfa geçen öğrenciler ihtiyaca, arzuya ve istidada göre müftü, din dersi öğretmeni ve rehber branşlarına ayrılıp her biri kendi işine göre ihtisas edinmeli; rehber olacaklara genel ve dinsel ahlâk, sosyoloji ve psikolojinin rehberliğe özgü olan taraflarıyla psikiyatri'den bâzi genel bilgiler de verilmelidir.

Hâlen bu Enstitülerde okutulan Tasavvuf tarihinden başka, eskiden (Tabib-el-kulûb) yâni gönüller hekimi diye yâd edilen büyük mütesavvıfların şiirler içinde açıkladıkları temel fikirleri, bunların hâlâ yaşayan değerlerini ve eğitsel

15 Bilindiği gibi, Yüksek İslâm Enstitüleri 1980'den sonra çıkan YÖK Kanunu ile İlahiyat Fakültesi adıyla eğitim ve öğretime devam etmektedirler.

rehberliğin Batıda gelişen tutumunu izliyecek bir İrşat Enstitüsü, onları devamlı olarak aydınlatmalı; gerektiğe kurs vermelidir.

Bu aydın rehberlerin nezih ve sevimli konuşma yeteneği olursa, genç dimağlara ilim ve din eşliğı formasyonunu verebilirse, yurt içine yayılmış 256 kadar Halkevlerinin seviyeli ortamında kendilerine istek gösterilebilir.

Diyanet İşleri Başkanlığında teşkil edilmesi gereken (Halkla Münasebetler Bürosu)na bağı ve şimdiki (seyyar vâız)ların yerini alacak bu dinî rehberlerin Peygamberimiz zamanında yeni Müslüman olan memleketlere gönderilen Sahabeler gibi, İslâmiyetin iyi insanlık ışığını uyarmaları ne kutsal bir hizmet olur...¹⁶

9. İlim ve Tasavvuf

Sadettin Evrin'in kaleme aldığı eserlerin bariz özelliklerinden biri, diğere dinlerin verilerine, madde ve manâya bakışlarına özel bir önem vermesi, diğere ise pozitif ilimlerin "hakikat"ı ifade eden tesbit ve yorumlarına yer vermesidir.

Batı'da son yüzyılda gelişen müsbet ilimlerin neticeleriyle yakından ilgilenen ve bunları Kur'an'ın esaslarıyla bir araya getirmeye çalışan Evrin, Fıkıhla tasavvufun birbirine göre durumu hakkında da açıklamalar yapmıştır.

"Kur'an-ı Kerim'in Özellikleri" başlığını taşıyan bir radyo konuşmasında şöyle diyor:

Kur'an-ı Kerim'in ilim ve fenle temas halinde olmasını bir din kitabına, onun kutsallığına yakıştıramıyanlar, uzlaştıramıyanlar vardır. Bunlardan bir kısmı, yalnız din bilgileriyle yoğurulmuş olanlardır. Bir kısmı da, Kur'an ile hiç meşgul olmamış kimselerdir. Bir de, teknik keşiflerin hepsi Kur'an'da var, diye inanana gelir. Bu üç türlü düşünüşün daha ölçülü ve makul olanını araştıralım: Kur'an, yalnız ahlâk, ibadet, itikat kitabı değil bir kâinat görüşünü, bir Tanrısal felsefeyi bizde uyandıracak işaret ve ikazlar mecmuasıdır. Bundan dolayı her cümlesine (âyet) denir ki delil ve bürhan demektir. İlimin gerçekleri ve fennin pek önemli buluşları onda, kendi konularının birer dayanağı olarak ifade edilmiştir. Bu tarz, müsbet ilmin kaynaklarına gitmek isteyenleri zincirlemez. Yahut, bütün teknik buluşlara Kur'an, fihrist olmaz.. Bilâkis, Kur'anın anlaşılması, bunların meydana gelmesiyle kuvvetlenir, açıklanır..

Biraz evvel temas ettiğimiz anlayış farkları, esasen her sahada vardır. İlim, idrak sınırını az çok doldurursa da her münevver, ilmin yalnız bir kısmına intisab veya ihtisasla zihnini, hayatını meşgul eder. Neticede, dünyayı, gerçekleri bu görüş açılarından mülâhaza eder. Din sahasında da böyledir. Bir (Fıkıh) âlimi, şer'î hükümlerin teferruâtı üzerinde ihtisas yapar. Mutasavvıf ise, nefsin ve ruhun

16 Evrin, dinî hayatın her alanıyla ilgili teklif ileri süren bir şahsiyettir. *Diyanet Dergisi*'nin 1961 yılında çıkan sayısında "Mevlid ve Hatim Okutmak Hakkında" başlığıyla bir yazı yazmış ve Mevlid'in hepsinin baştan sona okunması yerine şöyle bir usul teklif etmiştir: Allah adı bahri Regaib kandilinde, Vilâde bahri Mevlid kandilinde, Mirac bahri Mirac kandilinde, Merhaba bahri Berat kandilinde. Vefat edenler için de Vefat-ı Nebvî bölümü okutulmalı, Mevlidhanların istismarı önlenmelidir.

tasfiyesine dalar.. Biri, Tanrısal hükümlerin ölçülerini kendi hallerimizin en küçük ayrıntılarına kadar tatbik eder. Mutasavvıf da, beşerilikten lâhûfî âleme doğru terakkiye gönülden dikkatini bağlar.. Böyle olunca, birinin düşüncü tarzı, gökten inen yağmurun kısmen toprak tarafından emilip, kısmen denizlere doğru akışına benzer. Diğerisi ise, suyun denizlerden buğulanıp göğe yükselişini andırır¹⁷.

10. Tasavvufî Tefsirler

Evrin'in eserlerinde görülen temel konulardan biri de tasavvufî neşve ile Kur'an'ın ruhanî boyutunu bir araya getirmek ve kainatı bu açıdan izah etmektir. "Kur'an-ı Kerim'in yolu, müslümanlara değil bütün insanlara hitab ettiği dikkate alınarak yazılmıştır" ifadesiyle takdim ettiği *Fatiha ve Bakara Sureleri'nin Tefsiri*'nin ön sözünde (Ankara 1381/1962) şöyle diyor:

Bu tefsirde manânın ruhuna bağlılık, muasır ilme riayet ilham sahiplerinin takdire değer sezgilerine hürmet gibi mesnetler gözetilmekle beraber müfessirlerin Ortaçağ ilmine göre yazdıkları izahlara bağlı kalınmamış, nakledilen hurafeler verilmemiş fakat bir sonuç olduğu iddiasında da bulunulmamıştır. Hakikat belki bazı noktalarda şimdiye kadar yazılmamış ve bizim de hatırıma bile gelmeyen mahiyettedir.

Kur'an'da olayların ezel-ebed arasındaki gerçek niteliğini ifade eden sözün özü, Allah'ın azametinden beşerî kelimelerin kalıbına inmiş bulunmaktadır. Naçiz idrakimiz her birindeki hedefe ancak O'nun yardımı ile erebilir. Bazan durmuş, oturmuş izahlardan hicretimiz Tanrı sözünün üstün cazibesıyla olmuştur (s.3).

İlham ve sezginin dahilerine, hakikat aşklarına, ilim ve sanat dünyasının en büyüklere gerçeğin peşine deli-divane olarak düşenlere temas ettikten sonra sözü Kur'an-ı Kerim'e, Adiyat suresine getirmekte ve işaret tefsirin farklı bir örneğini sunmaktadır:

Diderot, saatleri, günleri, ayları ve konuştuğu şahısları çok kere unutturdu. Balzac için Théophile Gautier der ki:

"O istiğrak içinde gibiydi. Kendisine söyleneni duymaz, derin rüyasına dalmış, gözleri açık bir uykuda gezen gibi idi."

Hegel, (Yenâ) şehrinde 4 Ekim 1806'da kendi etrafında cereyan eden muharebenin farkında olmadan (Phrénologie)sini sükûnetle bitiriyordu. Archimède, Ampère ve daha diğerlerinin bu gibi halleri çok söylenmiştir. Beethoven de balgın halde iken bir gün (Neustadt)da yarı giyinmiş bir kıyafetle evinden çıktı. Serseri zannedilerek hapisaneye götürüldü. Feryatlarına rağmen kimse onun Beethoven olduğuna inanmak istememişti. Kalp kuygusunun âdî şuuru çok hâkim olmasını dışardan fark ettiren bu misallerden sonra onun ne şekilde etki yaptığını da Schopenhauer'in şu sözünde görebiliriz. O diyor ki:

"Benim felsefî kaziyelerim, benim müdahalem olmaksızın ve irâdem uyuşmuş gibi olduğu esnalarda, fikrimin evvelce göremediği bir istikamette meydana gelmiştir. Böylece şahsım eserime yabancı gibiydi..."

Socrate, Pascal, Mozart bu bakımdan klâsiklerdir. Adî şuuru sürükleyip götüren bu yüksek kalp duygusu kudreti, ruhun seyyalevî bedenine Yunan esâtirinde kanadlı at (Pégase) ile temsil edilmiş bir mahiyet verir.

Kur'ân-ı Kerîm'de (Adiyât) sûresi bu konuyu şöyle hülâsa eder:

"Soluk soluğa koşan o atlar hakkıyçın" (Âyet 1)

İnsan şuurunu ileriye, istikbâle doğru sür'atle götüren veya bizim için meçhulde olan şeylere ulaştıran olağan üstü özellik, Hazret-i Muhammed'in Mekke'den Kudüs'e bir gece kısa zamanda gitmesini ifâde eden (İsrâ) olayında (Növbe atı) şeklinde tecelli etmişti. Buna verilen (Burak) adı parıltı ve şimşek gibi süratli anlamındadır.

"Nallariyle ateş saçan atlar" (Âyet 2)

Taşlı sert zemine nalın çarpmasından hasil olan kıvılcımlar, hadsin adî şuura kuvvetle temasını temsil ediyor. Nitekim, Buffon'un dediği gibi: "*Başımıza küçük bir elektrik darbesi isabet etmişcesine bir his tevhit ederek*" zihnimizde bazan ânî fikirler belirir. Yahut mutasavvıfların gözünde çok beyaz veya mor renkte pek ânî bir parıldama tarzında hads'in eseri görünür. Bir şeyin yapılması veya yapılmaması gibi halleri Tanrı'dan istinzaç eden velîlerin kalplerinde gördükleri nuranî işaretler veya göz kapalı iken teressüm eden temsili mânâlar da bunun diğer bir tarzıdır.

"Sabah vakti baskın ederler" (Âyet 3)

Heyecanlı ve çok önemli bir konu arzeden rüyada olduğu gibi, uykudan ânî uyanılır. Görünen şeyin hatırası o esnada muhafaza edilebilir.

"*Göklerde ve yerde olan akıl sahibi yaratıklar hep Ondandır, dilerler. Her gün, oluşlar içinde tek var olan O'dur*"

Evet, araştırmalar, düşüncüler incelemeler ruhun derinliklerinden süzülen ilhamlarla neticeye erer. Hakikat, Allah'dan sunulur. Terakkiler Ondandır yol bulur.

(Enbiya) 18. âyetinde: "(Siz değil), belki Biz, hakikati bâtılın üzerine atarız da bâtılı taşıyan dimağa işler ve o hemen yok olur."

Gecenin en sâkin zamanında seccadesi üzerinde oturup gönlündeki Tanrı tevveccühüne bütün varlığını veren (ermiş), hayatın gayesine en kestirme yoldan erişmiştir... Laboratuvarında hayatın gizli sırlarını çözmeye dalmış âlim, hiç farkında olmayarak Tanrı'dan zihnine geliveren tap-taze fikirlerle, asırların bulamadığı gerçeklere en kestirme yoldan erişmiştir... Tenha köşesinde yüreğine tabiatın fısıldadığı nağmeleri derleyen veyahut Tanrı katından gelen meleklerin ruhanî kanat çırpıntılarıyla bestesini bulan sanatkar bu ince duygulara en kestirme

yoldan bulanmış yatan kahraman şehit, vatani, milleti uğruna canını vermekle ömrünün türlü hata ve kusurlarının sorgusundan kurtulmaya en kestirme yoldan erişmiştir..

Evet, insan için böyle nice yollar vardır, herkes kendi gidişini beğenir. Fakat (iyi) için, her türlü yöne yönelten Tanrı'dır. Daha iyisi için yarışmamızı isteyen de O'dur:

*Biz çalgı gibiyiz ve bizi çalan Sen'sin
İnlemek bizden gelmez, bizi inleyen Sen'sin
Biz ney gibiyiz, bizdeki ses Sen'den
Biz dağ gibiyiz, bizdeki yankı Sen'den
Biz satranç gibiyiz. Yenmek ve yenilmek Sen'den
Ey güzel sıfatlı olan Zât
Biz kim oluyoruz ki, Sana meydan okuyalım.
Ey canımıza can olan Zât*

(Mesnevî)¹⁸

11. Bir Hırka Bir Lokma

Toplumumuzda tasavvuf ve tarikat denince akla gelen ifadelerden biri de budur. İnsanın en tabii iki ihtiyacını vügulayan bu sözün anlamı nedir?. Tembellik mi, pejmürdelik mi, dilencilik mi?. Yoksa, tevazu, sabır ve kanaat çağını tamamlamış olan terimler mi?

Kuvvetli gıda ve içki, ihtirasları alevlendirir; insanı behimileştirir. Riyazat ise, şuurun bir kararda durmayan ateşliliğini azaltıp iç şuurun kendisini göstermesini kolaylaştırır. Hadsî duyguları rüya gibi temessül ettiren bir melekeye "keramet" denir. Peygamberler de, peygamber olmadan evvel kısa bir müddet riyazatlı bir hayat geçirmişlerdir. Fakat bunu devam ettirmemişlerdir. Yani ne riyazat içinde hareketsiz yaşadılar; ne de içki kahramanları gibi ifritleştiler. Fakat şuur ve iç şuurlarını denkleştirdiler. Tanrı ruhunun kendilerinde tecellisine müsait bir nezahet aldılar. İslâm tasavvufu da işte bu olgunluğun kararlaştırılmasıdır. (Mesnevî IV. 375-385).

İç zenginliği ile kifaflanan dervişlik, dış âlemde çok kanaatlı olduğundan o, "Bir lokma, bir hırka" prensibi zannedilegelmiştir. "Dervişin hırkası gibi bin yamalı" sözü, dış kıyafetini değil, öz kıyafetini ifade eder. Gerçekten dervişin insanlık halinde birçok kusurları vardı. Bunların her birini bir kutlu evden aldığı mânevî yamalarla örtmüş; böylece delik, deşik bırakmamıştır. Pek süslü giyinen insanların öz kıyafeti bir görünmüş olsa, kim bilir ne kadar perişandır.

"Sülûk" tekmil edilip irşada mezuniyet ve şeyhe hilâfet yani ona vekâlet etmek mevkiine gelenlere icazetnâme verilirdi. İşte bu. Tarikat hırkası olup insanlık sıfatlarının ve en güzel huyların giyinildiğini, eski kusurlu hallerin kalmadığını, sâf, pâk olduğunu belirtir. Ayrıca merasim ve dua ile (Tac) denilen

Tarikat sikkesi, yani, başlığının başa konması da Tarikat irfanının tekmliline işaret idi. Tacin şekli 75. bahiste kaydedildiği üzere Tarikatın mensup olduğu "On iki imam" yolunda Peygambere muhabbetin baş tacı edilmesini remzeder.

*Her dem öperim hâk-i der-i âl-i abayı
Hub-bi nebevî nur-i dilim, tâc-i serimdir*

(Abdülaziz Mecdî)

"Lokma" ise, "Maide"dendir. Bu semavî sofradaki ruhanî feyizler ve mânevî gıdadır. Nasıl ki, Peygamberimiz: "Ben Rabbimin nezdinde geceliyorum. O beni yediriyor, içiriyor" buyurmuştu.

Dervişlikte mezmûm olan dünya malının kendisi değil, ona fazla muhabbet ve ihtirastır.

"İblisin işvesi, senin iblisliğindedir. Sendeki istekler birer birer senin iblisindir. Adam-akıllı bir isteğe yapıştın mı içinde yüzlerce iblis doğar." (Mantık-at-tayr. Cild I. 2046-2047). Fakat dünya malı insanı Allah'tan gaflete düşürmezse; ihtirasa sevk etmez, imanını ve amelini bozduurmazsa; yoksullara ve insanlığın hayrına sarfedilirse, o zaman iblisin hükmünden çıkar. Dervişlik, gönül Tanrı'dan çeviren dünya ilgisini atmak, gönüle Tanrı sevgisi hâkim olduktan sonra dünyaya ilgiyi Tanrı ahlâkiyle edinmektir. Nitekim: Abdülkadir-Geylânî ve Halid-Halvetî bilhassa çok iyi giyinirlerdi. Ubeydullah-Ahrar çiftçilikle büyük bir malî kudrete sahip olmuştu.

Saadet, ancak bol para ile hasıl olur, diye zannedenler çoktur. Halbuki gelir arttığı nisbette hayat standardı da yükselmekte ve böylece para işlerinin verdiği üzüntü yine artmaktadır. Geliri ile mütenasip bir hayat tarzı kurmak çok insanların başaramadığı bir olgunluktur. Kanaatten maksat budur. Kanaat tenbellikten neş'et ediyorsa makbul olamaz. Kanaat kendi gücünün yetmediği sonsuz emellerin hummasında yaşamamak; başkalarının varlığını kıskanmamaktır. Anarşistler mal, mevki ve şöhret hırsıyla parlıyan kanaatsiz bir zümrenin mukabil tarafındaki kanaatsız yoksullardır. Gerek bir şeye sahip olmak için bütün şeref ve haysiyetini fedâ ile görevini fena kullanmak cahilliğinde bulunanlar, gerek cemiyette kazanılmış şeylere hep hırsızlık eseri diye bakıp cemiyete düşman kesilenler çoğalırken, tevazu, sabır ve kanaat açılıyan çalışmaların eski zamana ait bir yol telâkki edilmesi içtimâî selâmet için bir tehlikedir. Yeter ki bu yol hakikaten gerilik yolu olmasın. Böyle olursa kapatılması da zarurî olur¹⁹.

12. "Kahrın da Hoş Lutfun da"

Nefsin tezkiyesi konusunu işlerken Nefs-i mutmainneyi evliyanın birinci mertebesi olarak tahlil etmiş, nefs-i râziyeyi ikinci mertebe olarak düşünmüştür. Bunlar kendilerine teveccüh eden her şeyi Allah'tan bilirler. Bunların korkusu Allah'ın rızasına erememe

19 Evrin, *Müsbet Maneviyat Etüdleri*, VII/227-228.

korkusudur. Konuya Akşemseddin'in halifesi İbrahim Tennûrî'nin mısralarıyla açıklık getirmektedir.

Akla gelebilen her türlü korkuları, kin, haset, yeis, vesvese ve can sıkıcı endişeleri zihinlerinden çıkarıp Tanrı idealine göre hareket etmeyi gözeten, bu Tanrı dostları, bu tek amaç üzerinde bulunmuş, ilerlemişlerdir. Bakınız onlardan biri diyor ki:

*Cana cefa, ya kıl safâ
Ya dert gönder, yada devâ
Hoştur bana senden gelen
Ya taze gül, yahut diken
Gelse celâlınden cefa
İkisi de cana safâ
Ger bağ ü ger bostan ola
Ger vasl ü ger hicran ola
Ey Zat-ı pâk-ı lemyezel
Ey lûtfu bol, kahrı güzel
Gerek ağlat, gerek güldür
Bu âşık hem sana kuldur*

*Kahrın da hoş, lûtfun da hoş
Kahrın da hoş, lûtfun da hoş
Ya hul'ati, yahut kefen
Kahrın da hoş, lûtfun da hoş
Yahut cemalinden vefa
Kahrın da hoş, lûtfun da hoş
Ger bend ü ger zindan ola
Kahrın da hoş, lûtfun da hoş
Mu'ti-i her hayr ü emel
Kahrın da hoş, lûtfun da hoş
Gerek dirilt, gerek öldür
Kahrın da hoş, lûtfun da hoş*

Bu manzume, hayatta türlü küçükük uygunsuzluklardan üzüldüğü her şeyden şikâyet etmek tabiatında olan insanları utandıracak, yalçın kaya gibi sağlam bir iradeyi belirtir. Bu bir hissizlik değil, sevinçte olduğu kadar keder karşısında da Tanrı'ya bağlılık heyecanını bulan bir canlılıktır. Ruhî teşevvüslere kapılmıyan muvazeneli, istikrarlı ve emniyetli bir hayatîyet, heybetli bir iç kudretidir.

Bunların içlerini dolduran mânevî hazlar, keşif ve kerametler, insanı bahtiyar eden türlü tecelliler, Tanrı'ya erişler ve O'ndan hitaplara mazhar oluşlar da bir varlıktır. Başkalarına üstünlüktür. Fakat, bu varlık da insanın kendi malı değil, hülâsa Tanrı'nın bir takdir ve lûtfudur. İyi pişmiş bir yemek, onu pişiren aşçının hüneridir. İnsan da öyledir. Ne kadar kendi kendine kaynamış, kendi içinde hayatın türlü çeşnilerini alarak pişmiş olsa da, ona o ateşi, o ilâve edilen özellikleri sırasına, zamanına ve lüzumuna göre düzenliyen kendisi değildir. kendisi bir olgudur. Bunu böyle bilen ve bütün şuuriyle benimsiyen, hal ve hareketinde de bunu hâkim kılan insan ancak "şükür" ile mütehasis olur. Onun şükürü Tanrı'nın da şükürünü muciptir. Yaratan, mahlûkunda bu idrâki görmekle memnun olur. Şükürün bu özelliğine erenler şüphesiz azdır²⁰.

Sonuç

Bütün bu tespit ve yorumlardan sonra söylenebilecek olan ilk şey, Cumhuriyet döneminde de tasavvufi anlamda ilim ve irfan alış verişinin devam ettiğidir. Tekke ve tarikat kültürü konusunda çok hassas olan ordunun üst kademesinde bulunan insanların da bu hayattan nasıblendikleri görülmektedir. Herkes kendi meşrebini bulmuş ve ondan kana kana içmiştir. Devrin özel şartlarının tabii neticesi olarak aradığını bulamayan veya bulduğunu zanneden insanlar da vardır. Sadettin Evrin, Osmanlı kültürüne, Tasavvuf ve Batı kültürünü de ilave ederek yeni bir sentez yapmak isteyen "çağdaş bir derviş" olarak görülmektedir. Zaman zaman "zorlamalar"a gittiği, tekkeleri kapatan yönetimden yana tavır koyduğu görülüyorsa da insan beyninin ve gönlünün ihtiyaçlarını karşılamak için tarikat kültürünün vazgeçilemez olduğunu da göstermiştir. Gerçekten tekke ve tarikat tasavvufi hayatın mühim unsurları ise de "olmazsa olmaz"ları değildir. İlk altı asırda bugünkü anlamda tarikat olmadığı gibi melâmîlerde de tekke yoktur. Ama tasavvufi hayat on dört asırdır vardır ve bundan sonra da var olacağına benzemektedir.

Ülkemizde Evrin ve onun gibi düşünenlerin temel sorusu ve sorunu şudur: Tasavvuf kültürü -en azından belli bir yaratılışa sahip olan müslümanlar için- kaçınılmazdır ve fakat tasavvuf müesseseleri yasaktır. Dolayısıyla bu kültür topluma nasıl, nerede ve hangi yollarla aktarılacak, anlatılacak ve kazandırılacaktır. Emekli bir general olarak "tekkeler açılmalıdır" diyemedi ama belli bir mesafe katettiği de rahatlıkla söylenebilir. O yaratılış ve aldığı kültür olarak felsefi tasavvufa yatkın bir kişi olmasına rağmen teorik plândan pratik alana inebilmeyi becermiş olarak görülmektedir.

Son cümlemiz şöyledir: Eğer Sadettin Evrin Tasavvuf ve tarikatlarla ilgili meselelerin rahatlıkla tartışıldığı bir ortamda yaşasaydı bu kültüre daha başka güzellik ve derinlikler katabilecekti. Ortam, onun istidadının bütün imkânlarını ortaya koymasına mani olmuştur.